

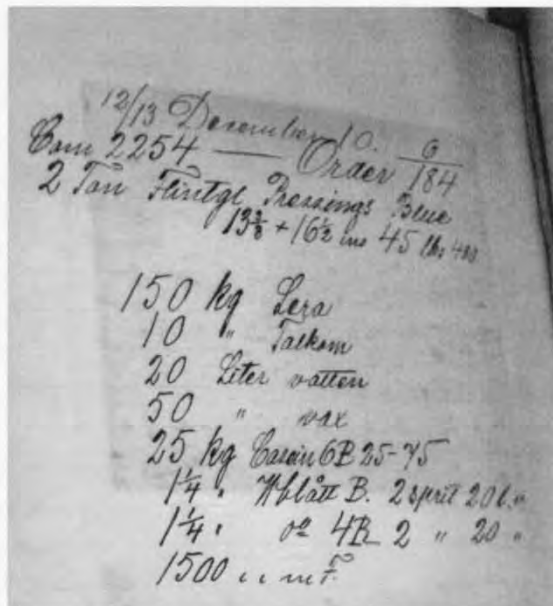
TIDSKRIFT

UTGIVEN AV FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

UNIKA RECEPT för färgning av papper hos Papyrus

Hos Papyrus, idag Stora Enso Finpapper, gjorde vid inrättandet av en arkivlokal ett fynd med unika receptböcker för färgning av papper och kartong. Den äldsta är daterad 1886. Arkivarie Jenny Eriksson beskriver fynden i perspektivet av den historiska utvecklingen av pappersbruket vid Mölndalsån.

Se sidan 2

NORDENS minste tryckpappersfabrikk

Om Nordens minste tryckpappersfabrikk, Holmen-Hellefos, Norge, skriver Oyvind Haugen. Där installerades 1905 en Bagley & Sewall pappersmaskin med en kapacitet om 7.500 ton per år. Den var dock, vid den tiden, den bredaste och snabbaste tidningspappersmaskinen i Norge.

Se sidan 9

VÄLKOMMEN till Uppsala

Föreningen Nordiska Pappershistoriker håller i år sitt årsmöte i Uppsala den 23-25 maj. Programmet erbjuder flera intressanta studiebesök, Landsarkivet, Carolina Rediviva (bilden), Gustavianum och Gamla Uppsala.

Anmälan senast 2 maj, program och anmälningsblankett på sidorna 14 och 15.

Internationella kongressen hålls i år i Rom och Verona

Föreningen Internationella Pappershistoriker, IPH, håller i år sin 26:e kongress i Rom och Verona under tiden 30 augusti till 6 september. Som brukligt är, uppdelas den i två avsnitt. Det första utspelas i Rom och omfattar föreningsmöte, föreläsningar, forskningsrapporter och workshops till och med 3 september medan avsnitt två i Verona inrymmer besök i Fedrigonis finpappersbruk med demonstration av pappers- och boktillverkning för hand, besök i Museo di Castelvecchio, stadsrundtur och förmiddag ägnad pappersbruk och handel med papper i äldre tiders Italien.

Kongressen har två temata: Papper som bärare av vårt kulturarv och Papprets arkeologi och bevarande (conservation). I sessioner omfattande en halv eller hel dag behandlas frågor såsom tillverkning och bevarande av dokument, böcker och konstföremål av papper, ana-

lyser av papper medan fyra parallella arbetsgrupper fördjupar sig i papper med och utan vattenmärken, handeln med papper och "the archeology of paper". I programmet för Rom är inlagt ett förmiddagsbesök i Roman Libraries and Archives och en exklusiv visning av Biblioteca Apostolica Vaticana samt Vatikanmuséet. Onsdagen 4 september ägnas bussresa till Verona med inlagda bruksbesök.

Priset för deltagande i Rom är för medlemmar i IPH 170 Euro och för dagarna i Verona 30 Euro. Icke medlemmar betalar 200 resp. 40 Euro. I avgifterna ingår föredrag, alla måltider och förfriskningar, den officiella middagen 1 september, bussresan till Verona, stadsrundturer m.m. Kongresssekretariatet har reserverat rum i närbelägda värdshus och hotell av olika standard. Bokas snarast.

Konferensspråket är engelska och italienska.

Den som vill framlägga 'a paper' (endast original och opublicerat

material) skall presentera en 'abstract' senast 30 mars per e-post till: rome2002@paperhistory.org.

Formulär för anmälan av deltagande erhålles hos: IPH Sekretariat, att. Ludwig Ritterpusch, Werdaer Strasse 135, D-35041 Marburg.

Telefon/fax.49-64 21 8 17 58 eller till: secretary@paperhistory.org

Om föreningen NPH

Föreningen Nordiska Pappershistoriker (NPH) är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria i Norden. Föreningen uppmuntrar och stimulerar forskning om och dokumentation av lump och dess beredning, tillverkningsprocesser, redskap som valskistor, kypar, formar och guskredskap. Andra intresseområden är historia om bruksmiljöer och människorna vid pappersbruken, papperets användning och distribution. Vattenmärkning och datering med hjälp av pappersegenskaper är liksom papperskonservering och konstnärligt bruk av papper andra exempel på föreningens intresseområden.

Ordförande: Göran Wohlfart, Mälarblick 34, S-168 41 Bromma, Sverige
Tel: 08-37 90 43

Medlemsärenden: Kassören Paul Solvin, Pilos väg 1, S-168 50 Bromma, Sverige
Tel: 08-87 92 80

Medlemskap kan tecknas genom inbetalning av medlemsavgiften till NPHs postgirokonto 85 60 71-1 i lokal valuta.

Avgifter: Enskild medlem: 150 kr, Institutioner: 400 kr, Företag: 750 kr

Ny redaktör

Som ny redaktör för tidskriften har tillträtt Börje Dahlin, Sundsvall. Han har varit verksam vid SCAs informationsvadelning 1960-1997 och som informationschef i 30 år.

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

Årgång 30, 2002 nr. 1

Utgivare:

Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Org.nr: 887501-3628

Postgiro: 85 60 71-6

Redaktör och ansvarig utgivare:

Börje Dahlin

Tegnergatan 24

856 43 Sundsvall, Sverige

Tel och fax: +46 60 61 07 78

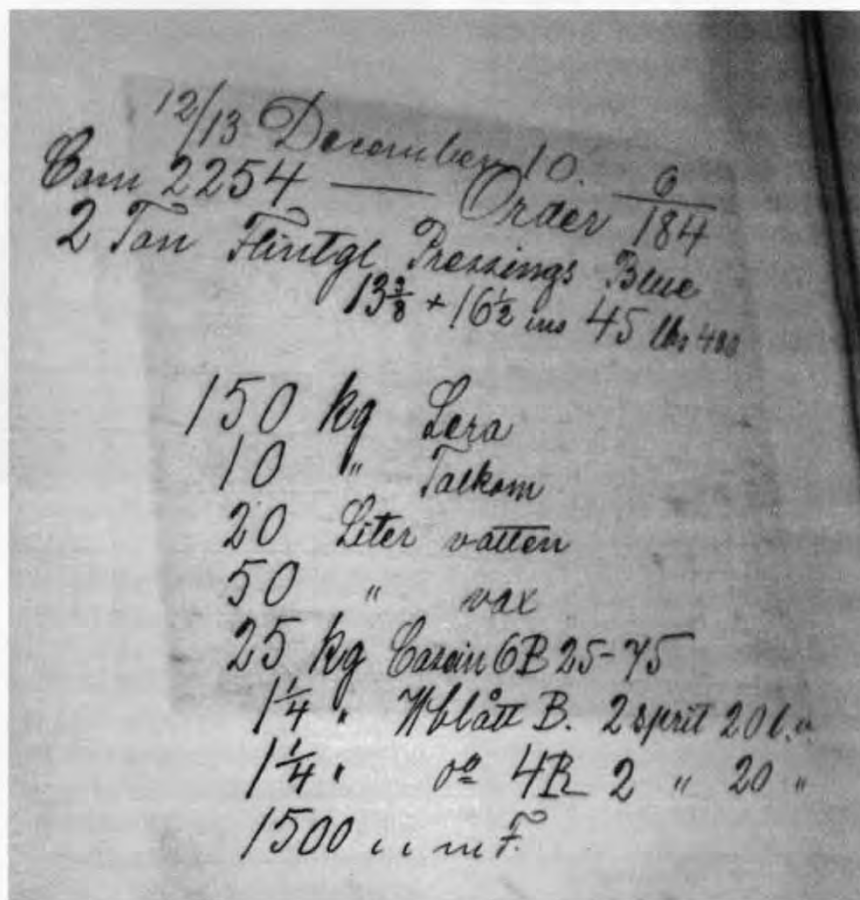
Mobil: 070-34 73 821

E-post: bgd-info@work.utfors.se

Material: mreklam@algonet.se

FÄRGRECEPT för papper – unik fynd

När arkivarien Jenny Eriksson fick i uppdrag att reda upp det gamla arkivet vid Stora Enso i Mölndal (f.d. Papyrus) upptäcktes en samling receptböcker för färgning av papper och kartong. Dessa visade sig vara synnerligen unika i sitt slag. Jenny Eriksson beskriver här fynden i perspektiv av utvecklingen vid pappersbruket vid Mölndalsån där papperstillverkning har anor från mitten av 1600-talet.

Den 13 juni 2000 startade ett arkivprojekt vid Stora Enso i Mölndal AB (f.d. AB Papyrus). Ekonomichefen Kenneth Nellros hade tagit initiativet till att reda upp det gamla brukets handlingar som samlat damm i skrymslen och vrår sedan hundra år tillbaka. Undertecknad, med bakgrund som student vid Landsarkivet i Göteborg, fick i uppdrag att upprätta arkivet i en ny arkivlokal efter alla konstens regler. I samband med arbetet upptäcktes en samling receptböcker för färgning av papper och kartong. Dessa visade sig vara synnerligen unika i sitt slag. Söker man i den rikstäckande arkivdatabasen NAD98 på ordet "recept" så finner man alla tänkbara sorter, såväl recept för textilfärger, läkarrecept, matrecept och tobaksrecept som recept mot skabb

hos får.⁴ Men recept på papper och pappersfärger finns bara i några enstaka exemplar. Stora-koncernens centralarkiv i Falun har stor erfarenhet av arkiv från många av Sveriges äldre pappers- och massabrukarsarkiv, men inte heller de har hört talas om liknande samlingar av recept som den på Stora Enso i Mölndal. Det finns en hel del historiska skildringar och minnesböcker om företaget.⁵ Men dokumentation om Papyrus unika samling receptböcker existerar inte. Kanske beror detta på att receptböckerna under många år varit nerpackade i stora trälårar i det gamla företagstryckeriets lagerlokal.

Jag har som "undersökande arkivarie" fått lära känna arkivmaterialet på den plats där det skapades, och få pussla ihop historien

om de människor som har skapat handlingarna. Några frågor som ur en arkivaries perspektiv ska försöka besvaras här är för det första, vilka är de historiska personerna bakom dessa över 200 vältummade, nötta och omsorgsfullt nedtecknade böckerna? För det andra, på vilka sätt kan pappersrecepten bidra med kunskap till eftervärlden? Först en viss bakgrund till AB Papyrus och den tillverkning som bedrevs på platsen under företagets nästan hundraåriga historia.

AB Papyrus (1895-1986)

Det har funnits papperstillverkning längs Mölndalsån sedan bokbindaren Thomas Kuhn uppförde det första bruket där år 1653.⁶ Två hundra år senare var ett annat bruk längs ån, Rosendahls fabrikers AB,

i den legendariska herr David Otto Franckes ägo.⁷ Efter år av skulder, konkurser, namnbyten och herr Franckes plötsliga död⁸ trädde familjen Wallenberg in i företaget. Det konstituerande styrelsemötet hölls för detta nya företag den sista oktober 1895, som då grundades i namnet AB Papyrus. Där fanns finansären vice häradshövding Marcus Wallenberg, entreprenören disponent Gustaf Danielson och företagets tredje bolagsman direktör Johannes Lohman. Bruket rymde också avdelningschefer, arbetare och den lilla administrativa staben, precis som det brukade vara i det industriella brukssamhället kring sekelskiftet 1900. Företaget kom under några hektiska år att modernisera och utveckla pappers- och kartongtillverkningen och företaget arbetade sig in i en glanstid som ett av Europas främsta pappersbruk. År 1987 uppgick AB Papyrus i STORA-koncernen. Stora Enso i Mölndal är numera ett renodlat finpappersbruk för färgat papper och specialprodukter inom finpappersområdet.

AB Papyrus tillverkade på sin tid många pappers- och kartongprodukter som var välkända för svenska folket. Torsten Althin, författaren av minnesboken som gavs ut i samband med AB Papyrus 50-årsjubileum, hävdar att *"det finns nog ingen svensk, som under de senaste 50 åren inte haft i sin hand en bunden bok med försättpapper i något fantasifullt mönster eller en samlingskartong överdragen med marmorert glansigt papper, vilket framställts vid Papyrus. Om inte annat kommer nog var och en ihåg pärmarna till många av skoltidens läroböcker och även psalmböckernas med smårutat svart papper klädda pärmar."*

Papper och kartong som tillverkades vid AB Papyrus de första femtio åren var av många olika slag, alltifrån "färgning av luftpostkuvert för ogenomskinlighet" från 1943 till silverfärgat "Aluminiumpapper för kaffeförpackning" av år 1932.¹⁰ Det tillverkades också vat-

tenstämplat papper med varumärkestryck, reklamtryck, tapetpapper och försättpapper till böcker. Bruket specialiserade sig på alla tänkbara slags finpapper: Post-, skriv- och tryckpapper, konsttryckpapper och glanspapper, så kallat fantasipapper med uppsjöar av mönster och färger, vitt papper, färgat papper, duplex- och triplexkartong, emalj-, glans och konsttryckskartong, så den välkända läder- och vaxduksimitationen.¹¹ Man prövade sig fram genom olika gramvikter och spännande färgsättningar. Så gav man pappersfärgen vackra och internationellt gångbara namn, gärna på engelska, som Mignonette, Primrose, Emerald, Lavender och Azure.¹²

Receptböckerna är inbundna och välanvända. De flesta spräckliga och i alla möjliga diskreta färgsättningar. Gröna, bruna, lila eller blå, vissa i mattsvart klotband. Böckerna som innehåller recept på bestrykning av papper sträcker sig från 1880-talet och fram till omkring 1970,¹³ och arkivets äldsta är daterad 1886.

Männen bakom böckerna

Männen bakom receptböckerna från AB Papyrus är minst lika intressanta som böckerna själva.¹⁴ Det var verkmästaren (arbetsledaren) på Kromoavdelningen som tecknade ner recepten, vilket hörde till vanligheterna på sin tid. De äldsta exemplaren av receptböckerna vid AB Papyrus är på tyska,¹⁵ ett bevis på de utländska influenserna. Den förste disponenten Gustaf Danielsons närmaste män kom från Tyskland respektive Österrike. Tysken O. Haertel var fabrikschef på pappersbruket mellan 1896 och 1903 och samtidigt Danielsons sväger. Den andra personen, österrikaren dr. Schlossmann, anställdes vid bruket som chef för kromofabriken.¹⁶ En hypotes är att Schlossmann är fadern till de äldsta receptböckerna. Dessa böcker var tunnare än de övriga, bokomslagen blå-

röda, spräckliga, och etiketterna på böckernas framsidor hade ersatts med nya. Det är svårt att tyda den nötta texten, men på vissa böcker framgår tysk text, "Fabrichsbuch". Den lilla klisteretikett som håller fast ett av receptbladen i boken har ett tryck märkt "Wien", och böckernas utseende och omslag avviker markant från de böcker som är bundna av AB Papyrus egna bokbindare. Detta tyder på att det var Schlossmanns böcker och av utländsk härkomst. Det är emellertid oklart om dessa¹⁷, avvikande äldre receptböcker som bevarats för eftervärlden skrevs på AB Papyrus, eller om de togs med till Sverige från utlandet.

"De äldsta exemplaren av receptböckerna hos Papyrus är på tyska, ett bevis på de utländska influenserna."

Vid juletid år 1896, lite mer än ett år efter det första styrelsemötet för AB Papyrus hållits mellan herrarna Wallenberg, Danielson och Lohman, erbjöds förmän och arbetare vid Nykvarns bruk i Sörmland förflyttning till Mölndalsbruket. Samma höst hade Nykvarns bruk stått i lågor, och efter branden uppkom en krisartad situation för arbetarna. Kontakterna mellan AB Papyrus och Nykvarns bruk var gott sedan tidigare då disponent Danielson hade sin bakgrund som disponent på Nykvarns bruk.¹⁸ En av familjerna som antog erbjudandet att flytta till Mölndal var Freijs. A.W. Freij kom med tiden att bli verkmästare, och sedan föreståndare för AB Papyrus kromofabrik.¹⁹ Han omtalas som en skicklig och med utomordentlig arbetsförmåga utrustad man som har gjort företaget stora tjänster.²⁰ Med tiden började även fler representanter ur famil-

jen Freij arbeta på AB Papyrus.²¹ Karl Freij arbetade på Kromokontoret under 1930-talet och var kanske den som mest insåg det framtida värdet av dessa receptböcker. Flera av företagets häften med varuprover har med vacker namnteckning signerats av Karl.

Receptböckerna bands på plats av brukets egen bokbindare. I enlighet med gammal brukstradition skulle allting produceras på det egna bruket, såväl mjölk, grönsaker och frukt till arbetare och tjänstemän²² som inbindning av de böcker som ämnades åt den interna verksamheten. En av AB Papyrus bokbindare var Hjalmar Elgh, vars sonson idag arbetar med prägling av papper på samma företag. Med all sannolikhet har Hjalmar bundit många av receptböckerna. Dennes efterträdare i tryckeriet var Yngve Persson, som också blev den siste bokbindaren på bruket. En stor del av det gamla brukstänkanudet slutade med den generationen, då boktryckare Persson i sin tur gick i pension från AB Papyrus för några decennier sedan.

Dokumentation till eftervärlden

Det är ingen tvekan om att syftet med pappers- och kartongrecepten var att minnas hur man framställde färgsättningen. Receptböckerna

innehåller värdefull kronologisk dokumentation över AB Papyrus produktion från en stor del av den svenska industriella epoken. Som jag ser det kan receptböckerna bidra med kunskap till eftervärlden dels som ett historiskt bevismaterial över AB Papyrus samlade produktion, dels som en historisk källa vid studier av forskning och utveckling inom svensk pappersindustri såväl som utgöra källmaterialet vid studier av kunskapsspridningen vid svenska pappersbruk. Den riktiga guldgruvan blir källorna kanske för miljöhistorikern, som vill fördjupa sig i studier av papperstillverkningens miljöpåverkan under industrialismen. På det senare området har det, som vi ska se, skett enorma förändringar över tid.

Böckerna utgör alltså ett historiskt bevismaterial på pappersproduktionen, och kan komma till nytta då forskare söker efter bevis för företagsproduktionen. För några månader sedan ringde till exempel en forskare till Stora Enso i Mölndal och ville ha belägg för att AB Papyrus var det första svenska företaget som tillverkade omslagspapper med julmotiv, ett tydligt fall då receptböckerna fyller funktionen av bevisvärde.

Receptböckerna innehåller även,

med dagens moderna språk, en dokumentation över AB Papyrus forskning och utveckling de senaste hundra åren. De utgör dokumentation över hur man prövade sig fram. Experiment med färger och kvaliteter, noteringar om doseringsmängder, recept som strukits i de fall resultaten blivit mindre lyckade. På så vis kan forskaren följa det industriella, tidiga 1900-talets arbete med att få fram den bästa bestrykningen, och samtidigt få inblick i vilka typer av bestrykning som refuserades.

”En forskare ringde och ville ha belägg för att Papyrus var det första svenska företag som tillverkade omslagspapper med julmotiv, ett tydligt fall då receptböckerna fyller funktionen av bevisvärde.”

Receptböckernas kronologiska och inbördes sammanhållna ordning gör det möjligt att studera hur bestrykningens sammansättning förändrats över tid, och då vara till hjälp i studier kring hur kunskap om pappersframställningen, nödvändig Know-How, spred sig mellan de pappers- och kartongproducerande företagen. AB Papyrus förste disponent kom från Nykvarns bruk i Sörmland, och dennes närmaste män kom som vi har sett från utlandet. Kunskapen spred sig mellan industrialismens bruksorter och fabriker. I en av de äldsta receptböckerna finns någonting som kallas ”amerika-metoden” nedtecknad, vilket visar på inspirationens av pappersframställning från andra sidan Atlanten. Förutom Nordamerika var Tyskland och de tyskspråkiga länderna en källa till inspiration såväl politiskt, kultu-

rellt som genom de industriella framstegen under den industriella epoken.

Två övergripande faktorer brukar nämnas som de stora skillnaderna mellan papperstillverkning för 50 år sedan och idag vid Stora Enso i Mölndal: Dels produktionshastigheten,²³ och dels miljömedvetenheten. När det gäller studier inom miljöhistoria, har forskaren en guldgruva i de över 200 receptböckerna vid Stora Enso i Mölndal. Det bestrukna papperet från 1900-talets första decennier ser nästan överkligt fräscht ut femtio till hundra år efter framställningen. För varje pappersrecept mellan 1880-talet och 1970 framgår ingredienser, tillredningsinstruktioner och pappersprover över resultatet. Vanliga ingredienser i recepten från 1900-talets första decennier var mjölk, grädde och bivax. Ingredienserna är till synes "naturliga". Förr använde sötmjölk för att lösa upp partiklar, och grädde för att färgen inte skulle skumma. Bivaxet var ingrediens till vaxat papper, som bland annat tillverkades för dåvarande ASEA. Det rörde sig emellertid inte om något vanligt vax från naturens kolonier av bin, utan om en förkortning för en kemisk tillsats. Lera var den huvudsakliga beståndsdel i alla färgrecept, och för några decennier sedan blandades fortfarande leran till färgsättningen på plats och då användes även pigmentfärg i pulverform. Nu för tiden köps istället leran till pappersfärgen färdigblandad. Pigmentfärgen har ersatts av högkoncentrerad flytande färg. Men färgens beståndsdelar har också förändrats av miljöskäl.

Mjölk och grädde verkar naturligt och miljövänligt, men detta är ett sken som bedrar. Vissa ingredienser till det papper som tillverkades för hundra år sedan och kemikalier som användes till själva tillverkningsprocessen skulle i dag vara klassade som miljöfarliga. I den idéhistoriska debatten brukar

man nämna den amerikanska biologen och författaren Rachel Carsons verk *Tyst vår* (1962) som västvärldens väckarklocka för det moderna miljömedvetandet.²⁴ Det var först i kölvattnet av den debatt som spred sig därefter som någon reagerade på de metoder och kemikalier som användes till tillverkningen inom industri, jordbruk och i hemmen så också vid AB Papyrus. Många äldre Mölndalsbor berättar gärna om hur AB Papyrus färgade åvattnet efter den färg som producerades. Mest avvek sig vattenfärgen från det normala då den var fullständigt röd. Ån rinner förbi Liseberg, och både en och annan Lisebergsbesökare har förmodligen undrat om färgen i vattnet tillhörde nöjesfältets attraktioner. Men detta har förändrats. I dag sker tillverkningen med tillsatser som uppnår uppsatta miljökrav och vattnet i Mölndalsån är betydligt renare än för 50 år sedan.

"Tack vare att samlingen pappersrecept bevarats till eftervärlden skulle det vara möjligt att rekonstruera det papper som tillverkats under seklet som gått."

Receptböckerna är på så sätt en möjlig huvudkälla för historiker, idéhistorier och forskare med bstrykningshistorisk inriktning. Enligt Torsten Althin finns även pappersrecept från tiden före AB Papyrus bevarade. Dessa lär finnas bevarade på Tekniska Museet i Stockholm.²⁵ Tillsammans med de recept som förvaras på Tekniska Museet får vi ett helhetsperspektiv på tillverkningen vid företaget som täcker praktiskt taget hela den industriella epoken. De framsteg och den

utveckling som har skett på bstrykningsområdet har fram till våra dagar ombesörjts vid maskinerna och hos maskintillverkarna själva.²⁶ Det är först idag som bstrykningsområdet har flyttat in vid universiteten. Akademisk utbildning på området finns sedan tidigare i Finland och i södra Europa, men det har även startat upp ett "betrykningscentrum" vid Karlstads universitet. Tack vare att AB Papyrus samling pappersrecept bevarats till eftervärlden skulle det även vara möjligt att i efterhand rekonstruera det papper som tillverkats under seklet som gått.²⁷

Sammanfattning

Ur arkivariens ögon utgör pappers- och kartongrecepten vid Stora Enso i Mölndal ett synnerligen spännande och orört källmaterial. Företaget har en gedigen historia. Stora Enso i Mölndal gick i 91 år under namnet AB Papyrus. Under det första halvseket förvandlades företaget till ett av Sveriges främsta pappersbruk. Mer än 100 år efter företagets moderna historia startade inleddes ett arkivprojekt vid Stora Enso i Mölndal. En skatt bestående av över 200 receptböcker med en kronologisk dokumentation från ett sekels tillverkning kom i dagen. På dessa rader har vi försökt söka reda på vilka historiska människor som döljer sig bakom böckerna på vilket sätt de här källorna skulle kunna bidra med kunskap till eftervärlden.

De tidigaste receptböckerna från 1880-talet visar sig ha österrikisk härkomst. Även Familjen Freij med ursprunget vid Nykvarns bruk i Sörmland har lämnat historiska spår i de gamla böckerna. Samtliga utom dessa tidigaste böcker bands in av brukets egen bokbindare. Böckerna utgör som källmaterial en utmärkt dokumentation över prov från AB Papyrus samlade produktion, och är ett historiskt bevismaterial. Receptböckerna som

finns bevarade från perioden mellan 1880 fram till omkring 1970 visar upp tillverkningen av vitt och färgat papper och kartong i många spännande färgsättningar och gramvikter, och noggranna anteckningar av verkmästaren på Kromoavdelningen gör det möjligt att följa den forskning och utveckling som bedrivits. Spår av inflytande från utlandet visar på spridningen av kunskap, Know-How, till AB Papyrus. Handlingarna är kanske framför allt en guldgruva för miljöhistoriker som vill studera ingredienserna i den historiska tillverkningen av papper och kartong jämfört med idag. En betydande skillnad mellan dåtidens och nutidens pappersproduktion är miljötänkandet i produktionsprocessen, som fick genomslag först under 1960-talet. Eftersom receptböckerna bevarats till eftervärlden skulle detta göra det möjligt att någon gång i framtiden rekonstruera det papper som har tillverkades på bruket.

Ägarskifte

Sedan denna artikel skrevs har offentliggjorts att pappersbruket i Mölndal köpts av Klippan AB.

LITE OM JENNY ERIKSSON

Jenny Eriksson, arbetar idag som arkivarie vid Innovatum, Kunskapens Hus i Trollhättan. Hon är aktiv inom föreningen Arkivarier i Väst och studerar arkiv- och informationsvetenskap vid Mitthögskolan i Härnösand.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Källor

NAD98: Arkivnummer LLA/30700.
 NAD98: Arkivnummer MSA/00221.
 NAD98: Arkivnummer ULA/11276.
 Pappersrecept, se AB Papyrus arkiv-förteckning Stora Enso i Mölndal AB.
 Produktionsstatistik för AB Papyrus, 1895-1986, upprättad av ekonomichef Kenneth Nellros, Stora Enso i Mölndal AB.
 Personliga samtal med Gunnar Eriksson, Patrick Reims, Roger Elgh samt Carl-Gustav Lindgren vid Stora Enso i Mölndal AB, sommaren 2001.
 Åkesson, Rolf, Föredrag för Ångpanne-föreningen IPK Karlstad "Femtio års utveckling av svensk bstrykningsteknik", 1999-09-10.

Litteratur

Althin, Torsten, *På traditionsrik grund. Minnesskrift* (Göteborg, 1945).
 Carson, Rachel, *Silent Spring* (1962).
 Åberg, Martin, *En fråga om klass: Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850-1914* (Göteborg, 1991).

⁶ Althin, s. 37.

⁷ Ibid., s. 65-80.

⁸ Martin Åberg, *En fråga om klass: Borgarklass och industriellt företagande i Göteborg 1850-1914* (Göteborg, 1991), s.199-200.

⁹ Althin, s. 170.

¹⁰ Stora Enso i Mölndal AB, AB Papyrus arkiv, volym 2181, samt Stora Enso i Mölndal, AB Papyrus arkiv, volym 2182.

¹¹ Althin, s. 170.

¹² Namn ur 1920 års papperskollektion.

¹³ Arkivförteckning över pappers-recepten. AB Papyrus arkiv, StoraEnso i Mölndal.

¹⁴ För det handlade naturligtvis om män. Pappersindustrin var, och är fortfarande, ett mansdominerat arbetsfält.

¹⁵ Författaren föredrog kemiska förkortningar framför svenskt vardagsmål, vatten betecknades exempelvis H2O. De yngre böckerna är på svenska eller influerade av engelskan.

¹⁶ Althin, s. 188.

¹⁷ Det lär finnas sammanlagt ett tiotal böcker "på drift" utanför arkivlokalen.

¹⁸ Althin, s. 145. Det är en historiens ironi att den kontakt som etablerats under slutet av 1800-talet mellan de båda bruken (och det faktum att AB Papyrus byggdes upp av nykvarnsmannen Danielson) tog en annan vändning omkring ett sekel senare, då AB Papyrus efter att ha köpt upp Nykvarns bruk år 1966 lade ner det, år 1971. Då avslutades en nästan 500-årig verksamhet vid Nykvarns bruk.

¹⁹ Althin, s. 151.

²⁰ Ibid., s. 151.

²¹ För familjen Freij var AB Papyrus ett familjeföretag, precis som för många andra på bruket. Från det att bruket antog sin moderna form som pappersindustri från 1895 och fram till idag, framgår det av anställningslistor och samtal med de anställda att det inte var ovanligt att två eller tre generationer ur samma familj har tjänat sitt uppehälle hos AB Papyrus. Detta är som bekant ingenting ovanligt på de svenska bruksorterna.

²² Stora Enso i Mölndal har än i dag en frodig fruktträdgård från brukstiden.

²³ Under 1950-talet då 14 maskiner var i bruk var antalet pappersmaskiner på AB Papyrus som flest. Som mest producerade dessa 14 maskiner över 55 ton papper på ett år. Efter 1950-talet blev maskinerna färre, och idag finns endast två pappersmaskiner. Men dessa två, de producerar över 85 ton papper årligen. Uppgiften har sammanställts av ekonomichef Kenneth Nellros (år 2001) och bygger på företagets interna statistik för aktuella år. Avkastningen på två maskiner är idag alltså betydligt högre än vad de 14 föregångarna tidigare kunde prestera tillsammans. Recepten på färgsättning av papper och kartong är ämnade åt dåtidens, i våra ögon sett, små målmaskiner.

²⁴ Rachel Carson, Originalets titel *Silent spring*, (1962).

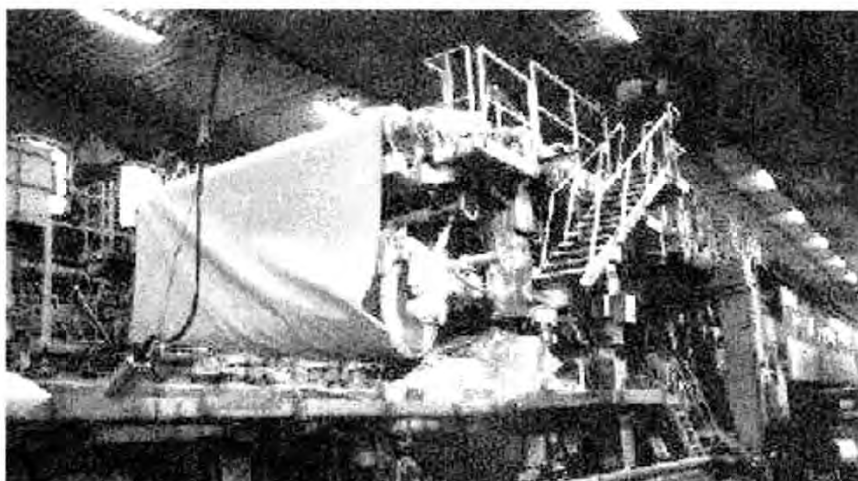
²⁵ Althin, s. 113ff.

²⁶ Föredragsmanustript: "Femtio års utveckling av svensk bstrykningsteknik" av Rolf Åkesson, Ångpanneföreningen IPK Karlstad, 1999-09-10.

²⁷ Detta är förstas en sanning med modifikation, eftersom det var svårt att få exat samma färgnyans på pappret två gånger i rad.

Nordens minste trykkpapirfabrikk

Nordens minste trykkpapirfabrikk, det är historien om Bagley & Sewall papirmaskinen fra 1905 vid Holmen-Hellefos i Norge, beskriven av Øyvind Haugen. Till tross ombygginger og moderniseringer er det fortsatt den maskinen som er grunnstammen vid bruket.

Produksjonen vid Borregaard-Hellefos er idag treholdig trykkpapir for bøker. Maskinhastigheten er idag omkring 550–600 min/min. Årsproduksjonen er om lag 45 000 tonn.

Aksjeselskapet Holmen-Hellefos (i dag Borregaard-Hellefos) ble grunnlagt den 26. mai, 1898 og var en sammenslutning av Holmen Papirfabrik i Drammen, grunnlagt i 1883, og Hellefos Træsliberi ved Hokksund, et par mil lenger opp i elven. Hellefos var grunnlagt i 1889. Etter at sammenslutningen var et faktum, begynte selskapet planlegging med tanke på å oppgradere utstyret og øke produksjonen av både tremasse og papir. Men planleggingen og re-vurdering av planene trakk voldsomt ut i tid. Da selskapet i 1904 bestemte å gå til anskaffelse av en papirmaskin fra The Bagley & Sewall Company, markerte det slutten på en vanskelig periode i selskapets historie. Samtidig ble det begynnelsen på en ny tidsregning. Som så mange historier, er heller ikke denne preget av enkle løsninger.

Papirfabriken som ikke ble bygget!

Opprinnelig var det to alternative planer for å få sving på selskapets papirfabrikasjon. Den ene innebar en omfattende opprustning av anlegget i Drammen mens den andre gikk ut på å bygge en helt ny papirfabrikk på Hellefos. Selv om det ikke ble fattet noen endelig beslutning, vet man at begge

alternativene ble grundig utredet.

Man vet også at minst to papirmaskinleverandører kom med tilbud på ny papirmaskin – en fra Europa og en fra USA. Den amerikanske leverandøren var The Pusey & Jones Company i Wilmington, Delaware og den europeiske var Maschinenbau-anstalt H. Füllner (i dag PMPoland) i Warmbrunn, Schlesien.

På Hagley Museum & Library i Wilmington, Delaware finnes tegninger, datert 14. oktober 1898, som viser en Pusey & Jones papirmaskin som var planlagt for Holmen-Hellefos. Tegningene er gamle, og både tall og spesifikasjoner er vanskelige å tyde. Så vidt man kan se, var wirepartiet 104 tommer bredt og 31 fot, 11 tomme langt. Presspartiet hadde to flatpresser. Tørkepartiet bestod av fem tørkecyklindere med 48" diameter, deretter en Yankee med 108" diameter og til slutt fire cyklindere med 48" diameter. Etter tørkepartiet var det en glitt, et knivarrangement og endelig et opprullingsstativ med to faste tamburer i frioppheng. Totalt målte maskinen 104 fot, 6 tommer fra ende til annen. Den ble aldri bygget – i hvertfall ikke for Holmen-Hellefos.

Historikeren Bent Ek skrev i 1998

fabrikkens 100 års jubileumsbok der det fremgår at fabrikkens faktisk bestilte en papirmaskin fra Füllner, men kansellerte ordren etter kort tid. Videre fremgår det at Füllner hadde startet arbeidet på maskinen da ordren ble annullert. Det viser seg også at Holmen-Hellefos måtte betale Füllner for dette. Spesifikasjonene på Füllnermaskinen er ikke kjent. Et års tid senere var papirmarkedet i fritt fall slik at papirfabrikken – med sine små og umoderne maskiner – hadde ikke sjanse til å holde det gående. Den ble derfor stanset på sommeren 1899. Maskineriet ble etter hvert demontert og solgt.

I 1902 hadde selskapet planer om å starte fabrikkens på Holmen på nytt med produksjon av brunpapir. Drammenselvans Papirfabrikker (i dag Nordic Paper Geithus), en fabrikk som ligger 35 km oppover i elven fra Drammen, hadde tjent gode penger på slik produksjon i omkring 25 år. Men undersøkelser viste at brunpapirmarkedet var på vei nedover. Man kom derfor frem til at selskapets fremtid måtte være i produksjon av avisepapir. I 1897 hadde Drammenselvans Papirfabrikker anskaffet en hurtiglopende papirmaskin fra Pusey & Jones, nettopp med henblikk på avisepapir-

produksjon. Selv om denne maskinen slett ikke var noen suksess fra begynnelsen, var den en milepæl i utviklingen av den norske papirindustrien.

Det fremgår av Bent Ek's bok at forhandlinger med The Pusey & Jones Company kom i gang igjen i 1903, og at det gjenstod bare detaljer da det kom et tilbud på en papirmaskin fra The Bagley & Sewall Company i Watertown, New York. Maskinen som ble tilbudt var blitt bygget et par år tidligere for The White Mountain Paper Company, men denne fabrikken gikk konkurs før maskinen kom i gang. Bagley & Sewall kunne derfor tilby maskinen til en svært fordelaktig pris og med atskillig kortere leveringstid enn Pusey & Jones var i stand til. Dessuten var Bagley & Sewall-maskinen en del bredere enn maskinen Holmen-Hellefos opprinnelig hadde planlagt. Kjøpet kom i stand og maskinen ble demontert ved The White Mountain Paper Co. og sendt over Atlanteren til Drammen i Norge der den ble startet i 1905.

En ny tidsepoke for Holmen-Hellefos

Da den var ny, var Holmen-Hellefos-maskinen 148" bred og wirelengden var 24 fot, 4 tommer. Maskinen hadde to flatpresser og 29 tørke-cylindere med 48" diameter. Glitten hadde 6 valser og etter denne var det et opprullingsstativ med to faste tamburer i frioppheng. Med sin store bredde, og konstruksjonshastighet på 130 m/min, var maskinen ved Holmen-Hellefos i mange år den bredeste og hurtigste i Norge. Produksjonskapasiteten var omkring 7.500 tonn pr år.

Ved oppstarten ble to amerikanske maskinførere innleid for å få maskinen i drift. Det viste seg vanskelig å få tak i kvalifisert personell, og Holmen-Hellefos avvertte i amerikanske aviser etter nordmenn og svensker som var vant med hurtigløpende papir-

maskiner. Hvorvidt man lyktes med dette vites ikke. Like etter oppstarten oppdaget man at gummivalensene i begge pressene hadde skader som gjorde at de måtte sendes tilbake til USA for reparasjon. På denne tiden var det ikke mulig å få utført slikt arbeide i Norge. Det var også andre vansker. På samme måte som Pusey & Jones-maskinen på Geithus, var Bagley & Sewall-maskinen på Holmen-Hellefos slett ingen hurtigløper i begynnelsen. Hastigheter på omkring 100 m/min kunne være vanskelig nok og ved høyere hastigheter var maskinen svært ustabil. Under disse forholdene var maskinen bare så vidt lønnsom. Transporten av tremasse, elveveien fra Hellefos til Drammen, viste seg dessuten svært kostbar.

"Hastigheter på omkring 100 m/min kunne være vanskelig nok og vid høyre hastigheter var maskinen svært ustabil."

Etter en tid begynte man igjen å se på de gamle planene som innebar flytting av hele fabrikkbygget til Hellefos. I 1916 ble den endelige bestemmelsen tatt om å integrere papirfabrikken med tresliperiet på Hellefos. Papirfabrikken ble stanset, og i løpet av etter sommeren og høsten 1917 ble alt maskineri på Holmen demontert. Hver enkelt del ble merket, katalogisert og sendt oppover elven. Etter at maskineriet var borte, ble bygningene revet. Mursten og annet brukbart ble rengjort og sendt samme veien. På Hellefos ble maskinsalen bygget noe større enn den hadde vært på Holmen. Dermed kunne wirepartiet forlenges noe, samtidig som et par ekstra tørke-cylindere fra Bagley & Sewall fikk plass i tørkepartiet. Oppstarten på

Hellefos skjedde i midten av august 1919.

Etter disse omveltningene har maskinen blitt værende på Hellefos der den fortsatt er i drift etter diverse ombygginger og moderniseringer. Flere tørke-cylindere er kommet på plass. Disse er blitt levert av Thune's Mek.Værksted i Oslo. I dag har maskinen 40 cylindere. Ny glitt ble anskaffet fra Hunt & Moscrop i England. Dessuten er den gamle opprulling skiftet ut mot en cylinderopprulling. Den gamle lang-akseldriften er avskaffet og erstattet med elektrisk seksjonsdrift. Innløpskassen ble byttet ut mot en fra Black-Clawson. I 1976 ble et databasert kontrollsystem fra Measurex anskaffet. Overwire og nytt pressparti fra Ahlström kom på plass i 1987. I 1994 anså man at innløpskassen fra Black-Clawson ikke lenger var tidsmessig. Man valgte derfor å skifte den ut mot en ny, moderne innløpskasse fra Valmet. I det dette skrives – i november 2001 – kjøres fabrikken i gang etter en hektisk tredagers stopp da det ble montert nytt, databasert kvalitetstyringssystem samt nytt styresystem for glitten.

Men det er ikke bare maskinen som er blitt modernisert. Det er ofte slik at bygningsmassens utseende kommer i siste rekke. I løpet av de siste årene har Borregaard-Hellefos gjennomført et kjempeløft for å pusse opp fabrikkbygningen slik at det hele i dag har et riktig tiltalende utseende.

Trykte kilder: Bent Ek: *Fabrikken ved Hellefossen*, 1898-1998.

Fotos: Bjørn Moskul, Borregaard-Hellefos.

Takk til: Arve Wang, Trygve Øderud, Arne Mikkelsen og Håkan Elfving ved Borregaard-Hellefos.

CURTIS – kjent i 200 år for sine spesialpapi

Här en utblick från det nordiska perspektivet med en artikel om ett känt pappersbruk i Delaware, USA – Curtis Paper Mill, som enligt flera källor grundlades redan 1789. Bruket blev således över 200 år innan det lades ner 1997.

Författare även till denna artikel är Oyvind Haugen som presenterar sig själv på sidan 13.

Den nedlagte Curtis Paper Mill. 10. august 2001.

I over 200 år var papirfabrikken Curtis kjent for sine spesialprodukter innen bok – og trykkpapi. Gjennom tidene har produkter med navn som Curtis Text, Curtis Flanell og Curtis Tweedwave, sammen med flere spesialsorter i mange forskjellige farger kommet fra den lille papirfabrikken like utenfor Newark, Delaware. Produktenes bruksområder var mange, så som bøker, årsrapporter og brosjyrer. Kort sagt – alt som tok sikte på å imponere leseren, ble trykket på Curtis papi. I mange år ble også UNICEF julekort laget av papi fra Curtis. Fabrikken ble grunnlagt av Thomas Meeteer i 1789. Da den ble nedlagt – 208 år senere – var navnet Crown Vantage Corporation / Curtis Paper Division. Her tar vi en liten titt i fabrikkens historie.

Man vet ikke helt nøyaktig når Thomas Meeteer grunnla papirfabrikken som senere ble kjent som Curtis Paper Mill, men historikeren Norman B. Wilkinson daterer begivenheten så tidlig som året 1789 og de fleste andre kildene sier det samme. To år tidligere hadde Joshua Gilpin og Miers Fisher opprettet den første papirfabrikken i Delaware,

ved elven Brandywine på et sted som i dag er kjent som Kentmere i Wilmington. Gilpinfabrikken var dessuten den første i Amerika som tok i bruk papirmaskin. Joshua Gilpin bygget sin egen papirmaskin som ble startet ved Gilpins fabrikk – The Brandywine Paper Mills – i august 1817. Maskinen var basert på en konstruksjon av engelskmannen John Dickinson. Denne maskinen hadde cylinder istedet for den endeløse wiren som franskmannen Nicholas-Louis Robert hadde oppfunnet. Roberts konstruksjon var blitt videreutviklet i England av blant andre, St. Leger Didot og brødrene Fourdrinier.

Meeteers fabrikk ble bygget på et sted som het Tysons Ford ved den lille elven White Clay Creek, utenfor landsbyen Newark i Delaware. Mens Gilpin rettet sin markedsføring mot Philadelphia, markedsførte Meeteer-fabrikken – i den tidligste tiden kjent som Millford Paper Mill – sine produkter i Baltimore, Maryland. I Baltimore eide dessuten Meeteer-familien en forretning og et lagerhus. Thomas Meeteer og senere sønnene, William and Samuel, drev papirfabrikken til innpå 1840-tallet. I sin hovedopp-

gave "History of the Curtis Paper Company" ved University of Delaware i 1951 skriver Patricia Martha Brown at en Gilpin-maskin var i drift ved Meeteerfabrikken fra omkring 1820, men hun dokumenterer ikke påstanden. Mens det er kjent at Joshua Gilpin bygget noen få maskiner for andre fabrikker, vil det forbli ukjent om Meeteer hadde en Gilpin-maskin, selv om det slett ikke er usannsynlig.

I 1838 døde Samuel Meeteer og Mr. Joseph Chamberlain ble ansatt som forvalter av Meeteers eiendommer. Papirfabrikken var i drift frem til 1841 da Meeteers etterkommere bestemte seg for å selge. Hele eiendommen ble solgt i 1843 til Joseph E. Perry. Lite er kjent fra Perry-perioden. Likeledes er det ukjent hvorvidt han drev papirfabrikken eller ikke. Men det han eventuelt foretok seg var ikke lønnsomt. Og i 1847 var Perry konkurs.

Den 14. januar 1848 fikk fabrikken igjen nye eiere. George Berkley Curtis og broren Solomon Minot Curtis tilhørte en papirmakerfamilie i Newton Lower Falls, Massachusetts, der deres far Solomon Curtis – og senere deres

brødre Allen og William – drev papirfabrikk ved Charles River. Det heter således at Curtis-brødrene var erfarne papirmakere da de kjøpte den nedslitte og forfalte Meeteer-fabrikken sammen med 21 acres (ca. 85 dekar) av den omliggende grunnen for 4.600 dollars på en tvangsauksjon holdt av sheriff George Platt.

Brødrene fant fabrikken i så dårlig forfatning at mesteparten måtte bygges opp igjen fra grunnen av. For å gjennomføre dette, måtte de låne 7.500 dollars av investorer i Newark-området. Nytt maskineri ble installert – inkludert en Fourdrinier-maskin av ukjent fabrikat. Da fabrikken kunne kjøres i gang, hadde brødrene pådratt seg stor gjeld, men de kjente papirindustrien og var ikke redde for hardt arbeide. Det offisielle firmanavnet var Curtis & Brother, men brødrene kalte selve fabrikken Nonantum Paper Mill. Nonantum er et gammelt indiansk navn på Newton Lower Falls – Curtis-brødrenes hjemsted.

200 tonn pr. år

Allerede tidlig i 1850-årene gikk fabrikken med brukbart over-skudd. Den skaffet arbeid til 9 menn og 6 kvinner. For å drive maskineriet brukte man både vannkraft og dampkraft. Årlig produksjon var drøye 200 tonn bokpapir som ble solgt for 60.000 dollars. Alle lån var tilbakebetalt ved utgangen av 1850-tallet. I 1860 hadde produksjonen øket til omkring 250 tonn i året. Fabrikken hadde nå 14 ansatte – 10 menn og 4 kvinner. Lønningene var 28 dollars i måneden for menn og 15 dollars for kvinner.

Under Borgerkrigen stod Curtis-brødrene på Nordstatenes side, til tross for sterkt påtrykk og advarsler fra motparten. Newark-området hadde sterke Sørstats-sympatier. Staten Delaware var under Borgerkrigen i en temmelig spesiell situasjon. Geografisk var den en Sør-

stat i og med at den ligger sør for Mason-Dixon linjen mens den politisk var en Nordstat. Da Solomon M. Curtis heiste unionsflagget på taket av fabrikken, kom sørstatssympatisører og forlangte at flagget ble tatt ned, ellers ville de ta det ned selv. De truet også med å sette fyr på fabrikken.

–Bare prøv dere – sa Mr. Curtis – vi har flere flagg! Fredsavtalen som kom i stand ved Borgerkrigens slutt ble skrevet på papir fra Curtis.

”Fredsavtalen som kom i stand ved Borgerkrigens slutt ble skrevet på papir fra Curtis.”

Solomon M. Curtis fortsatte å lede fabrikken til han trakk seg tilbake i 1887. Den 25. mai 1887 ble eiendommene overtatt av et selskap dannet av sønner og nevøer av Solomon M. Curtis. Selskapet fortsatte under samme navn – Curtis & Brother. Walter C. Curtis ble utnevnt til disponent. I likhet med den første generasjonen Curtis, tok også den nye fatt med modernisering. Store deler av anlegget ble ombygget, og nytt, moderne maskineri ble installert. Blant det nye maskineriet var en Fourdrinier papirmaskin som ble levert av The Pusey & Jones Company i nabobyen, Wilmington. I følge Pusey & Jones Companys leveranselister, var dette deres byggenr. 55. Den var 83 tommer bred, hadde 1 press, 11 tørke-cylindere med 36 tommer diameter, 2 glittstabler med 9 valser hver, og en prislapp på 12.800 dollars. Fabrikken hadde nå en produksjonskapasitet på 4 tonn papir pr. dag og ble kjørt i gang den 8. februar 1888. I 1896 ble en papirmaskin nummer 2 anskaffet. Også denne maskinen var blitt bygget av The Pusey & Jones

Company. Om vi skal tro historien, kjøpte Curtis denne maskinen fra The American Wood Paper Company in Spring City, Pennsylvania som hadde kjøpt den ny, men aldri brukt den. Dersom dette er sant, er det mulig at Curtis PM 2 var maskin nr. 65 fra The Pusey & Jones Company, ettersom dette var den eneste maskinen Pusey & Jones leverte til The American Wood Paper Co. før 1896. Men akkurat på dette punktet er opplysningene noe uklare.

Den siste Curtis

Alfred A. Curtis – den siste Curtis som ledet selskapet – trakk seg tilbake i 1926. Han var født i Newton Lower Falls, Massachusetts og hadde kommet til Newark, Delaware som barn. Han levde lenge etter at han trakk seg tilbake og ble kjent som “the grand old man of Newark.” Alfred A. Curtis døde den 15 januar 1945.

I juni 1926 – etter at Alfred A. Curtis hadde trukket seg tilbake – solgte Curtis-familien selskapet til en gruppe investorer ledet av Mr. Herbert W. Mason som tidligere hadde arbeidet ved papirfabrikker som S. D. Warren i Portland, Maine og Dill & Collins i Philadelphia. Depresjonsårene var harde og i 1931 unngikk fabrikken så vidt konkurs. Selskapet ble reorganisert sommeren 1932 og fikk firmanavnet The Curtis Paper Company. Selv om konkursen var unngått, var det bare så vidt man maktet å holde det gående. På denne vanskelige tiden i 1930-årene nedla Curtis Paper Mill et stort arbeide i utviklingen av en spesiell papirsort bladet Fortune. Dette papiret var i begynnelsen framstilt utelukkende av tekstilfiber – senere gikk man over til cellulose. Etter en tid endret Fortune sine spesifikasjoner, slik at papiret kunne framstilles i større mengder – og fremfor alt billigere – i større fabrikker. Etter å ha holdt det

gående i 20 år, ble selskapet igjen solgt til nok en investorgruppe – denne gangen fra New York City og Philadelphia – med Allen F. Horton som sjef. Mr. Horton trakk seg tilbake i juli 1970 og ble etterfulgt av Samuel S. M. DuBois, som nylig hadde kommet til Curtis fra Paper Manufacturing Company i Philadelphia.

James River – ny eier

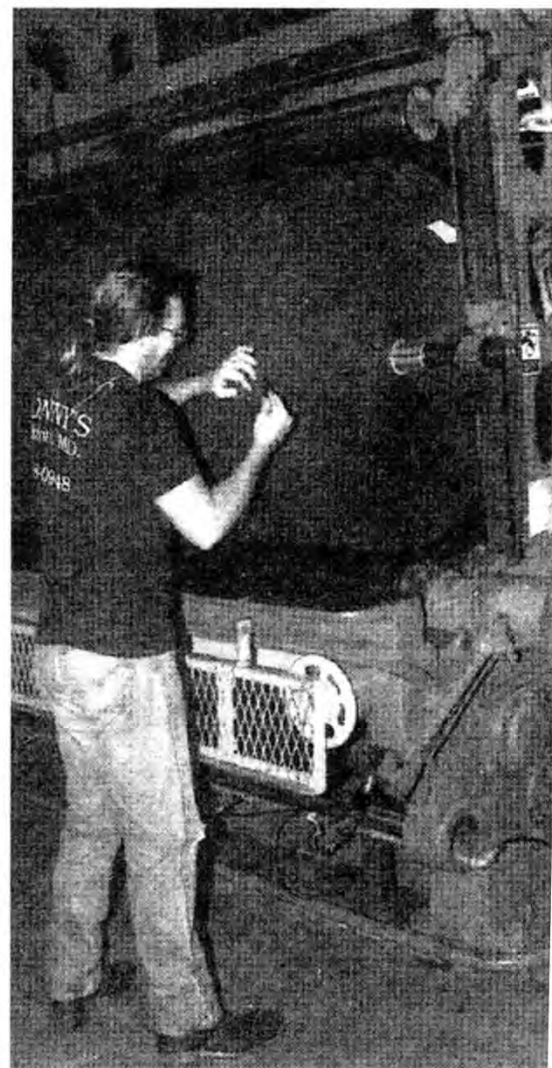
Mot midten av 1970-årene, ble det klart at selskapet måtte ta et valg – enten legge ned virksomheten eller satse hardere på fremtiden. Fabrikken gikk med bra overskudd, men ettersom den var liten kunne tiden fremover bli vanskelig. Etter å ha vurdert forskjellige alternativer – inkludert muligheten for å bli større gjennom å kjøpe opp andre fabrikker – besluttet aksjonærene å gå inn for salg av selskapet. James River Corporation i Richmond, Virginia var den mest attraktive kjøperen, og den første januar 1977 ble The Curtis Paper Company en del av James River. Alfred Saindon – som hadde kommet til Curtis som kjemiingenjører i 1949 og som senere ble direktør – ble fabrikkssjef i 1983. Saindon ble i 1989 etterfulgt av James T. "Jay" Fuess.

På min første reise til Wilmington, Delaware – i april 1994 – var jeg så heldig å bli invitert av Mr. Fuess til å besøke Curtis. Ved denne anledningen hadde jeg muligheten til å se nærmere på fabrikkens papirmaskiner sammen med ham. På alle originale tørkecyklindere fant vi støpemerke 10-87. Vi fant det sannsynlig at disse tallene indikerte at cylinderene var blitt støpt i oktober 1887. Pusey & Jones-maskin nr. 176, som fortsatt er i drift ved Nordie Paper Geithus (tidligere Drammenselvans Papirfabrikk) i Norge, har ingen slike støpemerker. Denne maskinen ble avsendt fra Wilmington i desember

1896 og kjørt i gang på Drammenselvans Papirfabrikk den 24. mai 1897. Jeg la også merke til at presspartiene på begge Curtis-maskinene var blitt utskiftet med presser av samme type som på maskinen på Geithus. De nevnte presspartiene har patentdato 25. februar 1889. Videre la jeg merke til at maskinene gjennom tidene var blitt bygget ut med flere tørkecyklindere. Begge maskinene hadde både cylindere og stativer fra maskinbyggere som Bagley & Sewall Co. i Watertown, NY, Sandy Hill i Hudson Falls, NY og Moore & White i Philadelphia. Mr. Fuess fortalte at man for tiden ikke kjørte fabrikken på full kapasitet, men allikevel gikk med overskudd.

Nedlegging 1997

I 1995 ble Curtis overtatt av Crown Vantage Corp. i Oakland, California og ny fabrikkssjef ble Mr. Chuck Bridges. I midten av 1997 hørte man rykter i industrien om at Curtis skulle nedlegges. Og ved utgangen av året stoppet maskinene for siste gang. Produksjon av de forskjellige sortene Curtis papir fortsetter ved fabrikker i USA og Skottland. Ved nedleggelsen var Curtis den eldste papirfabrikken som var i drift i Amerika. I mai 1998 kunne man høre rykter om at Curtis kunne komme i drift igjen senere på året. Men det gjorde den ikke. Tidlig i mai 1999 besøkte jeg Curtis og fant fabrikken forlatt, akkurat som den hadde vært i 1848 da brødrene Curtis fant den. Men denne gangen var det ikke håp. Jeg fikk fortalt at det meste av maskineriet var solgt som skrap. Bare hollenderiet var intakt, ble det sagt. Over alt var det plakater som skrek ut: No Trespassing – Keep Out! Den 18. mai 1999 mottok jeg en fax fra Katie Cutler ved Crown Vantage Corp. som sa at man for tiden forhandlet om salg av Curtiseiendommen til Newark by. Tidligere – i

Clarence "Hank" Christian jr. i arbeid ved rullmaskinen for Curtis PM 2. 14. april 1994. Hank tilhører en familie som i flere generasjoner har arbeidet ved Curtis Paper Mill.

1991 – hadde byen kjøpt en del av området fra fabrikken. Dette er i dag byens vannforsyning.

Keep Out

Kjøpet av resten av området kom i stand den 8. juni 1999. I en pressemelding uttalte direktøren for Crown Vantage, Mr. David E. Swett følgende: "Vi er glad over å ha kommet til enighet med Newark by slik at de kan overta fabrikkområdet. Dette området har gjennom mange generasjoner vært en viktig del av byen og har spilt en viktig rolle i mange menneskers liv." Salgsprisen ble ikke oppgitt.

Kjøpet av Curtis-eiendommen vil gi byen anledning til å forlenge den

populære naturstien som går over eiendommen langs White Clay Creek. Det ventes at byen i fremtiden utvikler eiendommen slik økonomien tillater det. Den 10. august 2001 besøkte jeg igjen Curtis-fabrikken og fant stedet akkurat slik jeg hadde sett det ved forrige besøk. Bare plakatene var byttet ut med nye som sa, Property of the City of Newark – Keep Out!

Kilder

Constance J. Cooper: *“The Curtis Paper Company. From Thomas Meeteer to the James River Corporation.”*
Wilmington, DE. 1991.

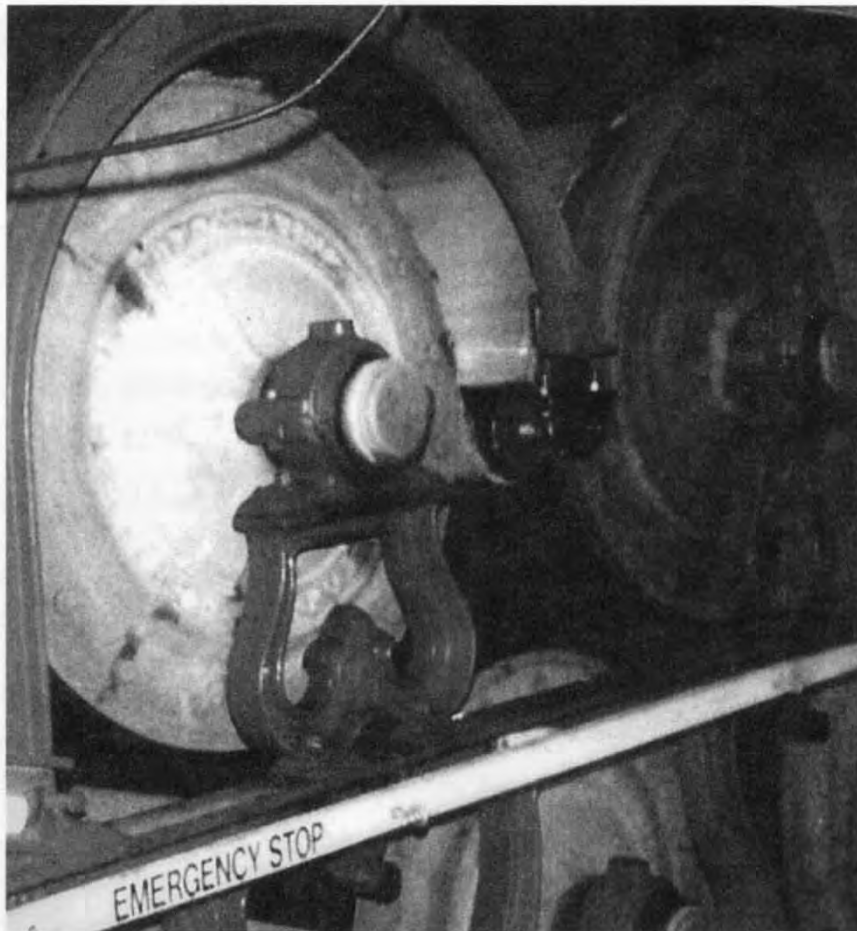
Patricia Martha Brown: *“History of the Curtis Paper Company.”*
B. A. Thesis, University of Delaware. 1951.

Norman B. Wilkinson: *“Delaware Papermakers and Papermaking 1787-1840.”*
Greenville, DE. 1975. (Ikke publisert manuskript).

The Pusey & Jones Company: List of new Paper Machines – sheet 1.
Wilmington, DE. Ca. 1957. (Ikke publiserte leveranselister).

Notater fra samtaler med fabrikkssjef ved Curtis Paper Mill, James T. Fuess. 14. april, 1994.

Papperet till årets utgivning av Nordisk Pappershistorisk Tidskrift är sponsrat av M-real, Wifsta. Föreningen tackar för denna gåva.

Originale tørkecyklindere på Curtis PM 1.

ØYVIND HAUGEN, författare till denna och föregående artikel, presenterar sig:

Jag er 52 år, arbejder som mekaniker på Nordic Paper Geithus i Norge. Denne fabrikken het tidligere Union Geithus og enda tidligere Drammenselvens Papirfabrikker.

Jeg har arbeidet på fabrikken i 19 år og foruten mekanikerjobben opptrer jeg som fabrikkens historiker. Jeg har skrevet to bøker om fabrikkens historie og samarbeider med Luigi Bagnato i USA om å grive internettsidene som du finner adressene til under. Jeg går for det meste under navnet Gringo.

<http://www.finishingnet.com>

Paperfinishing from the machine reel to the Boxcar. The premier site of it's kind on the web.

<http://www.finishingnet.com/history2.htm>

History of Paper & Papermaking.

Norsk versjon:

<http://www.finishingnet.com/norwegian.histnor.htm>

<http://www.finishingnet.com/belhistory.htm>

Comprehensive history of Beloit Corporation

Please direct e-mail as follows:

English language websites: luigi@finishingnet.com

Scandinavian language websites: gringo@frisurf.no

FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Årsmöte 23 - 25 maj 2002 i Uppsala NPH-24

Program

Onsdag 22 maj

19.00

Styrelsen sammanträder på Hotel Linné

Torsdag 23 maj

F.m.

Incheckning på Hotel Linné, Skolgatan 45

11.45

Samåkning i egna bilar till Arkivcentrum. Bricklunch i SGU.s restaurant. Kort promenad till Landsarkivet i Uppsala.

13.30

Landsarkivarien berättar hur arkivet samlar och bevarar arkivalier från lokala myndigheter, kyrkböcker, domstolshandlingar såväl som arkiv från skolor, sjukhus och enskilda i Svealandskapen.

15.30

NPH håller årsmöte i Landsarkivet.

18.30

Samling i Linné-trädgården för en drink, buffet i Orangeriet.

Fredag 24 maj

9.30

Avmarsch till Carolina Rediviva.

10.00

Cheferna för handskrifts- resp. kart- och bildavdelningarna visar bibliotekets dyrgripar, arbetet på avdelningarna samt restaureringsateljén.

12.30

Lunch i Södermanland – Nerikes nationshus.

14.00

Samling i Museum Gustavianum. Visning av två av tre våningsplan jämte anatomiska teatern. Byggnaden, universitetets äldsta från 1620, visar universitetets och stadens historia, interiörer från undervisning och studentliv, naturvetenskapens guldålder i Uppsala under 1700-talet m.m.

ca 15.30

Enskild förflyttning till hotellet (ca 600 m). Tillfälle att besöka domkyrkan, universitetshuset, konstmuséet i slottet, nationshus. Kvällen fri.

Lördag 25 maj

9.30

Samåkning till Gamla Uppsala. Visning av nya muséets utställning "Myt, makt och människa" i folkvandnings- och vikingatidernas Svea rike m.m. Möjlighet att bestiga Kungshögarna.

12.00

Lunch på Odinsborg. Återresa till Uppsala

FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Anmälan till NPH-24 i Uppsala 23–25 maj 2002

Deltagare _____

First Hotel Linné, Skolgatan 45, enkelrum, pris 962 kr/natt, natt mot lördag, pris 702 kr.

First Hotel Linné, Skolgatan 45, dubbelrum, pris 1 162 kr/natt, natt mot lördag, pris 852 kr.

Jag delar rum med _____

Jag/vi anländer _____ / _____ Jag/vi avreser _____ / _____

Jag ordnar själv min inkvartering

Tips: Bread and Breakfast Agency Uppsala.

Boka direkt tel: +46 18 42 20 30

fax +46 18 42 10 30 eller

e-post bb.018421030@telia.com

Uppsala Rumsförmedling.

Boka direkt tel : +46 18 109533

pfax: +46 18 128242

Jag medför egen bil

Anmälan senast den 2 maj 2002.

Ort: _____ **Datum:** _____

Adress: _____

E-postadress: _____ **Tel:** _____

Insändes till:

KCL

Birgitta af Forselles

P.O. Box 70

FIN-021 51 ESPOO

FINLAND

Fax: +358 9 4371 302

E-post: birgitta.afforselles@kcl.fi

